

Veranderingen in katholiek Nederland

Kwetsbaarheid en belang van instituties

Kerkelijke instituties hebben het in Nederland niet gemakkelijk. Om verschillende redenen, die te maken hebben met de andere manieren van omgaan die mensen tegenwoordig hebben, staat hun voortbestaan onder druk. Dit heeft gevolgen voor de waarden die ze beschermen. Wat betekent afname voor de kerkelijke organisatie, voor roepingen, voor gebouwen, voor de categoriale pastoraal, voor religieuze gemeenschappen?

Tijdens de nieuwjaarsreceptie van het bisdom Haarlem-Amsterdam, begin januari 2019 in een overvolle Nicolaasbasiliek te Amsterdam, sprak Mgr. Punt de aanwezigen toe. De aanleiding voor deze extra feestelijke bijeenkomst – de nieuwjaarsrecepties van dit bisdom zijn altijd al een feest – was de benoeming van hulpbisschop Hendriks tot coadjutor. Dit betekent een wijziging in de bestuursstructuur van het bisdom, waarbij de coadjutor het recht heeft de bisschop op te volgen als die aftreedt. Tijdens zijn toespraak haalde de bisschop herinneringen op aan de begintijd van zijn bestuur. Hij vertelde dat hij vaak werd aangevallen op zijn beeld van een priesterkerk, en dat hij het belang van het gewijde ambt te sterk benadrukte. Nu staat deze bisschop erom bekend dat hij blij is met iedereen die zich voor de geloofsgemeenschap positief wil inzetten, maar hij legde dit accent, zei hij: ‘... omdat we een sacramentele kerk zijn. En daarvoor hebben we het gewijde ambt.’ Het ging hem er niet om mensen uit te sluiten, maar veilig te stellen, wat de kern is van de katholieke kerk en haar spiritualiteit: de sacramenten als tekens van Gods liefdevolle nabijheid, die door een speciaal ambt bewaard, doorgegeven en uitgedeeld worden.

Alles van waarde is weerloos’, schreef Lucebert. Dat geldt zeker voor religie: woorden als barmhartigheid, gerechtigheid, genade, en liefde zijn uitermate belangrijk voor mens en samenleving, maar

deze begrippen kunnen zich niet verdedigen. Om ze enigszins te beschermen en te onderhouden, om ze te leren en te praktiseren zijn instituties van belang.

In de sociologie zijn instituties niet per se grote, bureaucratische, anonieme organisaties. Instituties zijn voor sociologen gereguleerde

< ‘Petrus en Paulus’

vormen van gedrag, het zijn relatief stabiele patronen van hoe mensen met elkaar omgaan. Relatief, omdat die patronen van gedrag kunnen veranderen en daarmee de institutie. Een kerk, waarbinnen bovengenoemde begrippen naar voren (zouden moeten) komen, is zo'n institutie.

Dit gezegd hebbende, zien we meteen dat de kerkelijke instituties het in Nederland niet gemakkelijk hebben. Om verschillende redenen, die te maken hebben met de andere manieren van omgaan die mensen tegenwoordig hebben, staat hun voortbestaan onder druk. Dit heeft gevolgen voor de waarden die ze beschermen, en de waarden waar bisschop Punt en Hendriks voor staan en die zij hebben uit te dragen.

Die veranderingen in het instituut kerk zijn het onderwerp van deze bijdrage. Met name kijkt deze bijdrage naar de veranderingen in de rooms-katholieke geloofsgemeenschap. In de eerste paragraaf worden enkele recente onderzoekscijfers gepresenteerd vanuit het Sociaal en Cultureel Planbureau en *God in Nederland*. Dat gebeurt aan de hand van de tweedeling structurele en culturele veranderingen.

Vervolgens wordt ingezoomd op een aantal deelthema's die meer of minder onderzocht zijn: jongeren, migranten, financiën. Jongeren en migranten worden vaak als de hoop voor de toekomst gezien, maar hier wordt betoogd dat de *bottleneck* financiën zijn.

Daarna wordt gekeken naar een aantal toekomstige ontwikkelingen: wat betekent afname voor de kerkelijke organisatie, voor roepingen, voor gebouwen, voor de categoriale pastoraal, voor religieuze gemeenschappen? Terugkerend thema is hierbij het institutionele aspect van het kerk-zijn.

In de conclusie wordt het belang maar ook de veranderende toekomst van religieuze instituties opgepakt.

Structurele en culturele veranderingen

In de sociologie wordt een onderscheid gemaakt tussen de structuur en de cultuur van een sociale groepering. De structuur is de relatie tussen de leden van de groep: hoeveel zijn het er, hoeveel contact hebben ze met elkaar? De cultuur is de inhoud van deze relaties: wat wordt er tussen de leden uitgewisseld, welke waarden en normen hebben ze? Aan de hand van dit onderscheid kan gekeken worden naar de veranderingen in de Rooms-Katholieke Kerk.

Lidmaatschap

Allereerst de structurele veranderingen, te beginnen met het lidmaatschap. Volgens de officiële gegevens is dat behoorlijk afgenomen in het laatste anderhalf decennium (zie tabel 1).

jaar	aantal (x 1.000)
2000	5.106
2003	4.533
2006	4.352
2009	4.212
2012	4.044
2015	3.882

Tabel 1 Lidmaatschap Rooms-Katholieke Kerk Nederland (x 1000). Bron: De Hart & Van Houwelingen (2019), p. 37

Voor de katholieke kerk betekent dit een ledenverlies van 24% in dit tijdvak van vijftien jaar. Dat ledenverlies komt door uittreding of overlijden. Mogelijk is het aantal zelfs hoger,

item	2003	2015	verschil
gemiddelde omvang parochie	2972	5347	+80%
aantal kerkgangers	385.675	186.700	-52%
% kerkgangers van de leden	9	5	-47%
aantal kerkgangers per kerkgebouw	216	123	-43%
aantal kerkgangers per parochie	253	257	+2%
% vrijwilligers van de leden	6,1	5	-18%
% vrijwilligers van de kerkgangers	71	104	+47
gemiddeld aantal vrijwilligers per parochie	180	268	+49%
gemiddeld aantal gelovigen per pastoraal werkende	3667	4769	+30%

Tabel 2 Enkele samenvattende cijfers Rooms-Katholieke Kerk. Bron: De Hart & Van Houwelingen (2019), pp. 38, 40.

gezien de soms gebrekkige ledenadministratie in plaatselijke parochies waardoor wijzigingen niet worden doorgevoerd.

Sociale relaties

Als we kijken naar een ander aspect van de structuur, de sociale relaties van kerkleden, dan vallen ook een aantal zaken op. In tabel 2 zien we duidelijk de gevolgen van het kerkelijk beleid van schaalvergroting dat is ingezet om de gevolgen van de teruggang op te vangen (hoewel niet is gezegd dat een ander beleid andere gevolgen gehad zou hebben): minder sociale contactmogelijkheden. Door de fusie van parochies neemt het aantal zielen per eenheid sterk toe.

Tegelijkertijd daalt het aantal kerkbezoekers in deze eenheden ook sterk. Momenteel gaat ongeveer 5% van de katholieken elke zondag naar de kerk. Hoewel het aantal kerkgebouwen is gedaald (met 15%), is het aantal bezoekers per kerkgebouw nog veel verder gedaald: minder kerkgebouwen leidt niet tot meer kerkbezoekers

per gebouw, en per parochie neemt het niet noemenswaardig toe.

Wat ook opvalt, is dat het percentage vrijwilligers gelijk is aan het aantal kerkbezoekers: statistisch is iedere kerkbezoeker vrijwilliger, de kerk is een gesloten systeem. Het percentage boven de 100% laat waarschijnlijk dubbeltellingen zien. Ook de sterke stijging van het percentage vrijwilligers per parochie moeten we zien als een gevolg van de daling van het aantal parochies, niet als een stijging van het aantal vrijwilligers. Interessant is ook dat het aantal gelovigen per pastoraal werkende is gestegen, wat laat zien dat de daling van het aantal personeelsleden (-34%) sneller gaat dan de daling van het aantal katholieken.

Geloofsovertuiging

Vervolgens kan gevraagd worden naar de cultuur van de katholieken, wat ze geloven. Hiervoor levert het onderzoek *God in Nederland* gegevens, die overigens in het SCP-rapport worden gebruikt voor verdere analyses.